

EESTI MAAKARJA TÕURAAMAT

K. Kalamees

Maakarja hakati tõuraamatusse võtma 1914. aastal. Et aga maatõu tüüp ja omadused polnud tol ajal veel välja kujunenud, seati esialgu maatõu jaoks sisse nn. eeltõuraamat, kuhu märgiti valkjaspunast maakarja kui ka lääne-soome tõugu veiseid. Esimesed loomad võeti eeltõuraamatusse Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Vahi talu karjast 21. augustil 1914. a. Seoses Esimese maailmasõjaga vähenes karjapidajate huvi tõuaretuse vastu ja kahanes ka keskseltside tööjõud. Seetõttu võeti 1914...1917. a. maakarja eeltõuraamatusse vaid 31 pulli ja 163 lehma.

Põllumeeste keskseltside ajal olid maakarja tõuraamatusse võtmisel tüübi suhtes kaunis suured nõudmised. Nii pidid lehmad olema valkjaspunased, oli lubatud ainult valge täpp otsaes ja vähe valget udaral või kõhu all. Pullidel ei tohtinud olla valgeid märgiseid.

Uus ajajärk maakarja aretustöös algas Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi asutamisega 20. aprillil 1920. a. ja seda tänu Peeter Kalliti ennastsalgavale tööle. Seltsi tähtsamaks tööks oli maakarja tõuraamatusse võtmine. P. Kalliti koostatud olid kõik maakarja tõuraamatud 1941. aastani, mil ta NKVD poolt arreteeriti ja augustis mõrvati.

Seltsi tööperioodil ei pandud nii suurt rõhku loomade välimusele. Tõuraamatusse võeti ka küüdikuid ja pätsikuid, kõhu all võis olla rohkesti valget. Hiljem võeti nimekirja vastu ka selliseid veiseid, kel võõra tõu verd, kuid kes välimuselt kõige rohkem maakarja sarnased olid ja kõrgeid toodanguid andsid. Pullide tõuraamatusse võtmisel oldi aga palju nõudlikumad. Neil lubati pisut valget värvust kõhul või peal ja suurt rõhku pandi põlvnemisele.

Maakarja tõuraamatul oli A- ja B-osakond. A-osakonda pääsemiseks nõuti paremat tüüpi, kaugemaid põlvnemisandmeid ja teatud toodangutaset. Lehmi hakati A-osakonda võtma 1925. a. B-osakonda võeti lehmi ilma toodanguandmeteta kuni 1930. aastani. 1931. a. asutati eesti maakarja tõuraamatu eliitosakond, kus 1935. a. oli 39 lehma.

Aretussihiks oli saada ühevärviline valkjaspunane ja nudipealine, väikese kuni keskmise suuruse, tugeva kehaehituse ja pika kasutuseaga, vastupidav, suure toodangu ja piima suure rasvasisaldusega, hea tasuvusega piimakari.

Tabel 1. Eesti maakarja tõuraamatud

Aasta	Nimetus või tegevus
1909	Karja kontrollühingute asutamine ning paremate maakarja lehmade mõõtmine ja hindamine A. Lilienblatti eestvõttel
1913	Sihipärane maakarja uurimine prof. E. F. Liskuni algatusel
1914	Algas maakarja võtmine tõuraamatusse
1914...1917	Võeti tõuraamatusse 31 pulli ja 163 lehma
1918	Eesti Põllumehe Veiste Tõuraamat I
1920	Asutati Eesti Maakarja Kasvatajate Selts.
1925	Eesti Maakarja Eeltõuraamat II (1920...1924)
1928	Eesti Maakarja Tõuraamat III (1925...1927)
1930	Eesti Maakarja Tõuraamat IV (1928...1930)
1931	Eesti Maakarja Tõuraamat V (1930); asutati tõuraamatu eliitosakond
1932	Eesti Maakarja Tõuraamat VI (1931)
1933	Eesti Maakarja Tõuraamat VII (1932)
1934	Eesti Maakarja Tõuraamat VIII (1933)
1935	Eesti Maakarja Tõuraamat IX (1934); tõuraamatu eliitosakonnas 39 lehma
1936	Eesti Maakarja Tõuraamat X (1935)
1937	Eesti Maakarja Tõuraamat XI (1936)
1938	Eesti Maakarja Tõuraamat XII (1937)
1939	Eesti Maakarja Tõuraamat XIII (1938)
1940	Eesti Maakarja Tõuraamat XIV (1939)
1948	Eesti Maakarja Tõuraamat XV (1940...1946)
1958...1989	Veiste andmed kartoteegikaartidel
2000	Eesti Maakarja Tõuraamat 1990...1999

Saksa okupatsiooni päevil (1941...1944) sai Eesti põllumajandus tugevasti kannatada. Tõuseltsid siiski tegutsesid võimaluste piires ja võtsid loomi tõuraamatusse. Tõuraamatuid välja ei antud ja tõuaretustöö analüüs oli seiskunud. Maakarja aretustööd jätkas seltsi konsulent E. Ridamäe. Neil rasketel aastatel oli Eesti rekordlehmaks T. Vaasi maakarja lehm Moira EK 2309 Aadura talust, kes lüpsis 1942./43. kontrollaastal 6336 kg piima, 248 kg piimarasva, kusjuures piima rasvasisaldus oli 4,48%, ning andis 100 sü-ga 6,2 kg piimarasva.

EK Seltsi spetsialistid koostasid pärast sõda Eesti Maakarja Tõuraamatu XV kõite, mis ilmus 1948. a. E. Ridamäe ja J. Pullissaare toimetamisel ja kus olid 1940...1946 tõuraamatusse võetud veised. Eesti maakarja veiseid oli tõuraamatusse võetud 1914. kuni 1947. aastani 7178 lehma ja 1507 pulli, seega 8685 veist.

1947. a. asutati riiklikud tõulavad. Eesti maakarja tõulava ei loodud. Maakarja aretustöö juhtimine tehti ülesandeks Eesti Punase Karja Riiklikule Tõulavale, kes aga ei hoolinud maatõust, jättes tõuraamatu pidamise hooletusse ja trükkis avaldamata. Nõukogude okupatsiooni aastatel toimus suureviisiline maatõu hävitamine, kuna väikesekasvulise maatõugu lehmaga oli raske täita lihaplaani ja seda tõugu peeti ka natsionalistide tõuks. 1966. a. anti Eesti maakarja arhiiv üle Eesti Mustakirju Karja Riiklikule Tõulavale. Maatõugu veiseid võttis tõuraamatusse 1963. a. lõpust kuni 1995. aastani A.-I. Leesment, kuid trükkis neid andmeid ei avaldatud. EK Seltsi arhiivis on säilinud 1958. a ja 1963. aastast kuni praeguse ajani tõuraamatusse võetud maakarja veiste andmed kartoteegikaartidel. Alates 1995. a. võtab maatõugu veiseid tõuraamatusse Käde Kalamees.

Tõuraamatusse võtmise aluseks on maakarja aretusprogrammi nõuded. Et aga maakarja on väga vähe järele jäänud, siis on eesmärgiks võtta tõuraamatusse võimalikult palju loomi. Tõuraamatusse võtmise aluseks on praegu järgmised nõuded: välimiku tunnusteks on nudisus ja valdavalt valkjaspunane värvus, kuid on lubatud ka valged laigud ja džörsi veresusega loomadel tumedam värvus, head lüpsiomadused. Toodangunäitajate alammäär on järgmine: 3000 kg piima, 4,0% piimarasva ja 3,1% piimavalku. Tõuraamatusse võetakse lehmad ja üle aasta vanused pullid, kes on hea tervise ja korraliku välimikuga. Tõuraamatusse võetavatel veistel mõõdetakse ristluu kõrgus, rinna sügavus, laudja laius, laudja pikkus, kere põikpikkus lindiga ja rinna ümbermõõt. Veistel määratakse kehamass ja hinnatakse välimik.

Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi taasasutamisest 14. oktoobril 1989. a. kuni 1. jaanuarini 2000 on tõuraamatusse võetud 533 lehma ja 61 pulli. 2000. a. anti trükkis välja Eesti Maakarja Tõuraamat 1990...1999. Aastatel 1914...2000 võeti eesti maakarja tõuraamatusse 8804 lehma ja 1689 pulli, seega kokku 10 493 eesti maatõugu veist.